

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

Обґрунтовано необхідність теоретичного аналізу інституційних особливостей формування та стратегічних пріоритетів розвитку вітчизняної інноваційної системи. Доведено, що структура вітчизняної інноваційної системи має складатися із двох блоків: інституціонального та науково-виробничого. Система взаємовідносин між структурними елементами (складовими) вищезазначених блоків розкривається через механізм інноваційного розвитку в Україні. Зроблено спробу розкрити інституційні особливості формування та стратегічні пріоритети розвитку інноваційної економіки через взаємозв'язок і взаємодію окремих інституцій інноваційної економіки під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища.

Ключові слова: інститут, інституціональні особливості, інноваційна економіка, стратегічні пріоритети, інноваційна система.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації ступінь інноваційності вітчизняної економіки та рівень її включення у світові господарські зв'язки великою мірою визначають процеси її соціально-економічного динамізму. Це підтверджується і досвідом багатьох країн, для яких формування інноваційного типу вже набуло повної практичної реалізації. Такий курс є орієнтиром і для України, яка свідомо розуміє, що в умовах післякризового розвитку такий перехід до інноваційної моделі може забезпечити економічну стабілізацію та економічне зростання.

Реалії сучасної економічної ситуації в Україні свідчать, що на відміну від розвинених країн, які до 85–90% приросту ВВП забезпечують шляхом виробництва експорту високотехнологічної продукції, наша країна, посідаючи за кількістю науковців одне з чільних місць у світі, явно недостатньо використовує свій інноваційний потенціал.

Сьогодні спостерігається в країні впровадження «напівінноваційного» варіанта розвитку економіки. За оцінками експертів, рівень існування в Україні інноваційної моделі економіки визначається 40% інновативності. А фактичний рівень забезпечення економічного зростання за рахунок технологічних нововведень української економіки коливається у межах 5–10%. Саме цим і пояснюється паліативність нинішньої «інноваційної» розбудови національної економіки.

Неважко уявити яку «перспективу» для України приховує в собі подальше втілення в нашу економіку запропонованої квазімоделі інноваційного розвитку [1, с. 13]. Але уряд повинен пам'ятати, що головною складовою інноваційної економіки є інноваційна діяльність (цілеспрямована система заходів з розробки, впровадження, освоєння, виробництва, дифузії та комерціалізації інновацій) та надати достатньо фінансових ресурсів на її розвиток.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми інноваційної діяльності висвітлюються в працях російських і закордонних учених, таких як Л. Абалкін, Р. Акофф, Д. Арчибучин, Е. Аугіо, І. Ансофф, В. Балуків, С. Валдайцев, С. Глазьев, П. Друкер, В. Дудкін, П. Завлін, І. Ісаєв, А. Казанцев, Д. Кауфманн, А. Краєс, Д. Кларк, М. Мاستруззі, А. Пригожин, Т. Сандлер, Й. Шумпетер, Ю. Яковець.

Варто відзначити вагомий внесок у цю галузь і низки вітчизняних науковців, серед яких: О. Амоша, В. Вишневський, В. Геєць, А. Гриценко, В. Дементьєв, С. Демінський, Є. Кузнєцов, І. Макаренко, М. Пашуга, Р. Фатхундінова, Л. Федулова, А. Чухно.

Зокрема В. Гейць проаналізував проблеми, які виникають в економічному розвитку країни за умов відсутності відповідної інституціональної бази [2]. А. Гриценко і С. Демінський, використовуючи інституціональний підхід, проаналізував зміни, що відбуваються в країнах з перехідною економікою [3; 4].

В. Дементьєв і В. Вишневський розглянули інституційні перешкоди інноваційній діяльності в Україні. Показали, що основним джерелом прибутку тут є штучне заниження витрат ведення бізнесу за допомогою здійснення економічної влади, і як наслідок, з'являються високі трансакційні витрати інноваційної діяльності, кадровий опір інноваціям, руйнування освітньої та наукової інфраструктури [5].

Використовуючи метод теорії ігор, Т. Сандлер проаналізував вплив інфраструктурного забезпечення на ефективне функціонування ринку. У своєму дослідженні вчений аргументує необхідність існування транснаціональних інституцій, завданням яких було б коригування негативних екстерналій ринку [6].

Інституціональну політику було досліджено Д. Кауфманном, А. Краєм й М. Матруцці. Опрацювавши велику кількість статистичних даних щодо сприйняття суспільством національного інституціонального середовища, вчені розробили шість категорій показників оцінки інституціональної політики. Вони базуються на результатах соціологічних опитувань, проведених у більшості країн світу різними організаціями [7].

Л. Федулова розкриває методологічні та практичні засади створення сучасної регіональної інноваційної системи, що являє собою сприятливе для інновацій інституційне середовище, у якому органічно поєднуються всі складові інноваційного процесу (наука, освіта, система фінансування наукових розробок і дослідно-конструкторських робіт, система комерціалізації й захисту інтелектуальної власності) [8].

Разом із тим досить актуальним залишається обґрунтування та теоретичне пояснення взаємозв'язку і взаємодії окремих інституцій інноваційної економіки під впливом внутрішнього й зовнішнього середовища, які розкривають взаємозв'язок стратегічних цілей та завдань, що ставляться перед українською інноваційною системою.

Метою статті є визначення ґрунтовних основ інституційних особливостей формування та стратегічних пріоритетів розвитку вітчизняної інноваційної системи через взаємозв'язок і взаємодію окремих інституцій інноваційної економіки під впливом внутрішнього й зовнішнього середовища.

Результати досліджень. Сьогодні інноваційна діяльність економіки повинна керуватися: високим рівнем знань, які наповнені духовно-моральним змістом, мотивовані підвищенням життєвого рівня суспільства; раціональним природокористуванням, охороною довкілля; пошуком інновацій, які здатні замінити індустріальну, сировинну економіку факторами технологічного п'ятого та шостого рівнів.

Інституціональне середовище інноваційної економіки, під яким розуміють формальні й неформальні правила поведінки та взаємодії на макро- і мікрорівні [9, с. 4], є фундаментом ринкових перетворень. Але потенційному розвитку конкурентних бізнесових ринків під час трансформації економіки заважає невідповідність інституційного середовища, успадкованого від попередньої адміністративно-командної економіки, що потребує докорінних змін.

Лише інституційні перетворення при становленні інноваційної економіки в Україні дадуть змогу адаптувати її до вимог глобального інформаційного світового суспільства та постійно вдосконалювати економічну поведінку господарюючих суб'єктів і механізми ринкової самоорганізації виробничо-промислового комплексу України, малого та середнього підприємництва. Цього можна досягти, створивши дієву інституційну систему з визначеною ієрархією цінностей домінуючої системи звичаїв, традицій, законів (формальних і неформальних правил) та моральних норм.

Саме на ці аспекти психології суб'єктів господарювання повинна спиратися практика створення, дослідження і реорганізації формальних, у тому числі економічних, інститутів. Визначена інституційна ієрархічна система дозволить здійснювати ефективне державне управління інноваційною діяльністю та регулювати розвиток промисловості та інноваційного підприємництва на регіональному рівні соціальними функціями та державними інститутами, забезпечивши взаємодію між суб'єктами інноваційного підприємництва, владою і суспільством [10, с. 194].

Ми поділяємо думку О. Алсуф'євої, яка стверджує, що національна інноваційна система являє собою сукупність економічних відносин, інститутів та інституційних структур з приводу трансформації знань у фактор розвитку всіх сфер суспільного виробництва з метою підвищення рівня конкурентоспроможності країни та добробуту населення. Оскільки повнота структури інститутів інфраструктури не гальмує стабільного розвитку та безконфліктного вирішення суперечностей, що виникають у зв'язку з інноваційною діяльністю, то важливу роль у розвитку вітчизняної інноваційної системи відіграють особливості зв'язків, що утворюються між її суб'єктами [11, с. 357].

Разом із тим інноваційна діяльність вітчизняної економіки має бути спрямована не лише на чистий споживацький зміст виробництва продукції, але й базуватися на морально-етичному змісті. Отже, інноваційна діяльність – це діяльність, що має, окрім технологій та методів репродуктивних видів діяльності, ще й моральний і духовний зміст.

Інноватор як суб'єкт інноваційної діяльності, що генерує інновації, підвищуючи економічну ефективність і покращуючи життєдіяльність людей, є одночасно високодуховною, морально-етичною особистістю з інноваційним мисленням, для якого характерна соціально-екологічна відповідальність [12, с. 69].

У технічній сфері зародження інновації відбувається в межах науки, виробництва за умови сприятливого зовнішнього середовища та сприяє відтворенню інноваційної продукції. Впровадження сучасних технологій, обумовлених інноваційним процесом, потребує фінансових витрат, але забезпечує зниження витрат виробництва, заміну важкої фізичної праці, активує удосконалення економічного механізму раціонального природокористування.

На сьогодні уряд уже повинен запровадити ефективну інноваційну політику розвитку, що надаватиме підтримку розвитку інноваційної діяльності як на рівні держави, так і на рівні регіону. Мета уряду – сприяти будь-якому відкриттю і втіленню інновації, початку інноваційного підприємства. Тому важливим елементом формування інноваційної економіки є створення нового економічного механізму, що забезпечить стимулюючий вплив на інтеграцію науки, освіти, виробництва, бізнесу та суспільства.

Стратегічні цілі і завдання вітчизняної інноваційної системи наведено на рис. 1. На наш погляд, структура вітчизняної інноваційної системи повинна складатися із двох блоків: інституціонального та науково-виробничого (рис. 2). Система взаємовідносин між зазначеними структурними елементами (складовими) вищезгаданих блоків розкривається через механізм інноваційного розвитку в Україні. Лише при ефективному взаємозв'язку і взаємодії інституційного та науково-виробничого блоків, українська інноваційна система даватиме очікуваний позитивний результат.

За таких умов наукомістка продукція відіграватиме домінуючу (головну) роль у вітчизняній інноваційній системі та буде основним джерелом поповнення бюджетних коштів. Що стосується інституціонального управління, то воно повинно мати цілеспрямований вплив на обмеження і норми діяльності учасників організаційної системи, відносин, ціннісних орієнтирів та ідеалів.

Механізм узгодження і реалізації економічних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності має перш за все органічно поєднувати такі складові, як поширення інноваційної діяльності та узгодження інноваційних інтересів, що перебувають у діалектичній єдності. Крім того, цей механізм пов'язаний із генеруванням та підтримкою відповідного інфраструктурного та інституційного забезпечення через поєднання інвестицій-

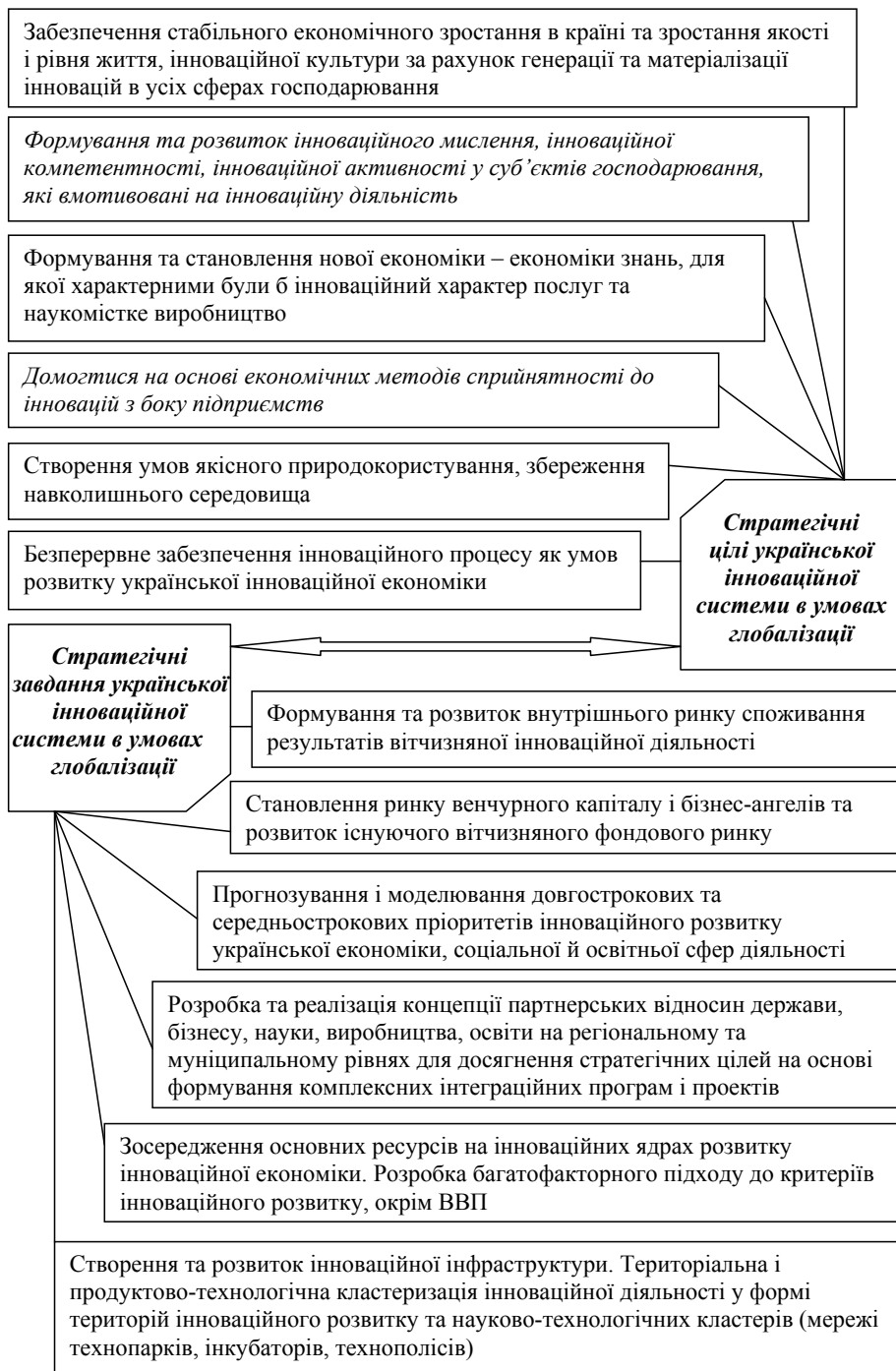

Рис. 1. Взаємозв'язок стратегічних цілей та завдань, що ставляться перед українською інноваційною системою

Рис. 2. Взаємозв'язок і взаємодія окремих інституцій інноваційної економіки під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища (авторська розробка)

ного, фінансового, інноваційного, інформаційного, правового, ідеологічного і культурного забезпечення, яке призначене сприяти ефективному пошуку та перманентній генерації нововведень, їх комерціалізації і впровадженню у всіх сферах суспільного відтворення [11, с. 360].

Завдяки методологічному прийому конструювання виділяють такі підсистеми механізму узгодження економічних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності (відносно окремого суб'єкта) – зовнішні (об'єктивна й суб'єктивна складові) та внутрішні.

Відносно суб'єкта господарювання дії цього комплексу поділяються на зовнішні й внутрішні механізми, що можуть бути подані як окремі комплекси, які підпорядковані єдиним цілям. Окремий зовнішній механізм включає такі елементи: суб'єкт, об'єкт, система відносин. Суб'єкти інноваційної діяльності впливають на об'єкт (нове знання) через систему форм прояву економічних відносин у напрямі створення умов, що спонукають до інноваційної діяльності та забезпечують її здійснення [11, с. 360].

З рис. 2 можна зробити висновок про те, що господарюючий суб'єкт може здійснити вплив на розгортання інноваційної діяльності самостійно або у складі тих чи інших організацій та установ (рекламних фірм, фінансово-кредитних установ, корпорацій). Саме на рівні економічного суб'єкта остаточно вирішуються суперечності, які містять зовнішній інноваційний вплив, а також суперечностей множини інтересів щодо інноваційної діяльності. Ці механізми являють собою сукупність форм і методів здійснення інноваційної діяльності суб'єктами мікрорівня вітчизняної інноваційної системи, тобто є базовими у функціонуванні всього інноваційного комплексу.

У глобальному середовищі, економічний і політичний статус України буде визначатися конкурентоспроможністю наукомісткої продукції, наявністю фундаментальної наукової школи, прикладної науки (які сьогодні лише формуються та перебувають на

стадії зародження) й потенціалом інноваторів, які генеруватимуть інновації та володітимуть інноваційним мисленням.

Вітчизняна інноваційна система повинна виступати середовищем розвитку інноваційного мислення суб'єктів інноваційної економіки, такої, що генерує інновації й інноваційний процес та покращує життєдіяльність людини і суспільства. Основні завдання, які повинна вирішувати інноваційна інфраструктура наведено на рис. 3.

Рис. 3. Основні завдання, що ставляться перед інноваційною інфраструктурою

Інноваційна інфраструктура України є ключовою складовою інноваційної економіки. Вона являє собою механізми й інструменти інноваційної економіки, сукупність взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих і взаємодіючих виробничо-технічних систем, підприємств та організацій, а також відповідних організаційно-управлінських систем (інституцій), які необхідні для ефективної інноваційної діяльності й реалізації інновацій, економічного зростання в країні і підвищення рівня життя українців [12, с. 76].

Інноваційна інфраструктура України – це сполучна, єдина ланка між результатами наукових досліджень, які проводяться бізнесом і державою, інноватором і ринком, та проявляються в ефективній, результативній їх взаємодії через комерціалізацію інновацій.

Основними заходами активізації підприємств, діяльність яких пов'язана з інноваціями, можуть стати:

- поширення практики надання інноваційним організаціям середньострокових кредитів зі зниженою кредитної ставки;
- залучення засобів майнової та економічної безпеки, використання тісної співпраці науки й виробництва, обмін досвідом і співробітництво українських підприємств з іноземними;
- законодавчі зміни у галузі інноваційної діяльності щодо пільг і стимулів;
- мотивація працівників до інноваційної діяльності, зменшення міграції науковців;
- контроль за екологізацією виробництва, стимулювання діяльності, спрямованої на збереження довкілля [13, с. 25];
- конверсія тінювих капіталів та залучення тінювого сектора до сфери легального обігу фінансових ресурсів, інвестування і розширення на цій основі власних ресурсів підприємств для інноваційної діяльності;
- удосконалення інфраструктури ринків з метою розширення обсягу продажу складних, наукоємних продуктів національного виробництва [14, с. 28].

Висновки. Таким чином, реалії сьогодення потребують від керівників підприємств і організацій, від кожної людини, усвідомлення важливості реформування суспільства на інноваційній основі. Деякі перешкоди на шляху створення дієвої вітчизняної інноваційної системи створюють об'єктивні причини, які виникли внаслідок складних макроекономічних умов та незавершеністю ринкової трансформації.

Разом із тим слід відзначити і ряд суб'єктивних факторів, що уповільнюють формування української інноваційної системи. Вони пов'язані з відсутністю професіоналізму, креативізму при реалізації різного роду ініціатив, їх невідпрацьованістю, спрямованістю на швидкий результат, який невластивий інноваційній діяльності.

Перехід України до економіки інноваційного типу з ринковими інститутами, які ще не набули достатнього розвитку, має відбуватися за умови розвитку ефективної інституціональної інфраструктури. Інститути інноваційної економіки та інші складові інституціональної інфраструктури повинні формувати обмежувальні рамки, стабільне середовище для нормального розвитку економіки.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можна здійснювати в напрямі розробки нових емпіричних моделей з метою аналізу взаємозв'язку між інституціональним розвитком та інвестиційним кліматом в Україні та здійснення інноваційної діяльності, а також удосконалення методології аналізу інституціональних факторів економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Бурлака В. Пріоритети інноваційного розвитку в українській економіці / В. Бурлака // Діловий вісник. – 2010. – С. 13.
2. Геєць В. Інституційні перетворення і суспільний розвиток / В. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 2. – С. 9–37.
3. Гриценко А. Особливості ринкової трансформації інверсійного типу // Перехідна економіка / В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін.; за ред. В.М. Геєця. – К.: Вища школа, 2003. – С. 37–44.
4. Демінський С.А. Роль інститутів у формуванні нової економіки / С.А. Демінський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 4. – С. 20–24.
5. Дементьев В.В. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз / В.В. Дементьев, В.П. Вишневський // Економічна теорія. – 2011. – № 3. – С. 5–20.
6. Sandler T. Global Challenges and the Need for Supranational Infrastructure / T. Sandler // Center for Institutional Reform and the Informal Sector, University of Maryland, Working Paper. – 1999. – № 225. – 29 p.
7. Kaufman D. The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues / D. Kaufman, A. Kraay, M. Mastruzzi // World Bank, Policy Research Working Paper. – 2010. – № 5430. – 29 p.

8. Fedulova L. Institutional environment for innovation development of Ukrainian regions / L. Fedulova // Економіст. – 2012. – № 5. – Р. 38–42.
9. Rao K.P. The Economics of Transaction costs. Theory, Methods and Application. – New York, 2003. – 195 p.
10. Кожемякіна Т. Інституціональний підхід до планування й управління розвитком підприємства в регіонах України з урахуванням світових стандартів і обмежень / Т. Кожемякіна, М. Сагайдак // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. – 2007. – № 2. – С. 183–196.
11. Алсуф'єва О.О. Концептуальні засади узгодження економічних інтересів у національній інноваційній системі / О.О. Алсуф'єва // Європейський вектор економічного розвитку: зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 2 (13). – С. 356–362.
12. Деляя В.П. Инновационная экономика и устойчивое развитие: монография / В.П. Деляя. – Балашиха: Де-По, 2011. – 256 с.
13. Андрушків Б.М. Інноваційна діяльність підприємств та організацій як метод стабілізації економіки регіонів України / Б.М. Андрушків, Н.Б. Кирич, О.Б. Погайдак // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 1. – С. 23–25.
14. Кириченко О.А. Роль держави у формуванні та реалізації інноваційної моделі розвитку економіки України / О.А. Кириченко, Ю.І. Вигівська // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 5–6. – С. 27–32.

Обоснована необхідність теоретичного аналізу інституціональних особливостей формування і стратегічних пріоритетів розвитку отечественної інноваційної системи. Доказано, що структура отечественної інноваційної системи повинна складатися з двох блоків: інституціонального і науково-виробничого. Система взаємозв'язків між вказаними структурними елементами (складовими) вищевказаних блоків розкривається через механізм інноваційного розвитку в Україні. Совершена попытка раскрыть інституціональні особливості формування і стратегічні пріоритети розвитку інноваційної економіки через взаємозв'язок і взаємодію окремих інститутів інноваційної економіки під впливом внутрішньої і зовнішньої середовища.

Ключевые слова: *інститут, інституціональні особливості, інноваційна економіка, стратегічні пріоритети, інноваційна система.*

The necessity of a theoretical analysis of the institutional features of formation and development of strategic priorities of domestic innovation system is justified. It is proved, that the structure of domestic innovation system should consist from two parts: the institutional and scientific-production. The system of relations between the indicated structural elements (components) of the aforementioned units is disclosed through the mechanism of innovation development in Ukraine. An attempt to reveal the institutional features of formation and strategic priorities for development of innovation economy through the relationship and interaction of individual institutions of innovation economy under the influence of internal and external environment is made.

Key words: *institute, institutional features, innovative economy, strategic priorities, innovative system.*

Одержано 21.02.2014.